

A FRANCIA BUDAPEST

Tavaly megjelent *A magyar Párizs* című könyvem. Most, hogy a francia Budapestről szeretnék írni, úgy érzem, nehezebb a dologom, egyrészt azért, mert tudatában vagyok annak a roppant különbségnek, ami a nálunk még mindig lenyűgözően varázsos Párizs és a franciák előtt szinte ismeretlen, sokszor egy szomszéd ország fővárosával összevetésztett Budapest nimbusza közt fennáll; másrészt pedig azért, mert Párizs múltját és egész csillagfényes valóságát sokkal jobban ismerem, mint a magyar fővárosét. Ám íme, mégis az olvasó elé tárom hézagos jegyzeteimet.

Ha szigorúan a fent említett antológiám szempontjait követném, bizony nagyon gyorsan a végére járhatnék mondókámnak: a Budapestről szóló francia írók száma szerény, olyan francia festőről pedig, aki hazánk fővárosát megörökítette volna, egyáltalán nem tudok. Kitágítom hát a kereteket, s igyekszem minden vonatkozásában feltérképezni azt, amit egy francia íróársam e címmel írhatna meg (de talán sose fogja...): BUDAPEST, VILLE FRANÇAISE.

Kedzem mégis az írókkal. A múlt században több — igaz, művészi szempontból csekély értékű — regényt sugallt a szabadságharcotól dicsfényes magyar név. Ám *Claretie*, *Julia*, *Robert* és mások művei nem fővárosunkban játszódnak. Hasonló a helyzet a gyászos emlékü *Tharaud* fivérek 20. századi műveivel is. Két leköszönt diplomata azonban egy-egy regényben megírta itteni élményeit. Az első *Jean Mistler*, aki, amikor nemrég felkerestem a „kupolás kriptában” — ugyanis a Francia Akadémia örökös titkára —, még mindig hibátlanul ejtett ki néhány magyar szót. Ő közvetlenül az első világháború után attasé volt nálunk és *Ethelka* című 1929-ben, most pedig zsebkönyvben ismét

megjelent regényében érzékletesen írja le az „ébredő magyarok” nyomorgó fővárosát, persze a diplomaták lakta Ritz-szállót is. A regény Ethelka nevéű főhőse, a francia diplomata szép kedvese, a budai Hattyú utcában lakik. Az író megjegyzi: „*Valaha Budapestet amolyan kis Párizsnak tartották, sokkal vidámabbnak Bécsnél; de a háború óta ennek vége...*” Pestet pedig „*hatalmas nomádtábornak*” mondja, s a magyar falvakhoz hasonlítja, „*amelyeket semmilyen fal nem határol*”. A mű végén különösen szemléletesen ábrázol egy Erzsébet körüti munkástüntetést.

A másik regényt régi jó barátunk, *François Gachot* írta, ki Mistlert követte attaséként és akinek franciául 1953-ban, nálunk pedig csak 1979-ben kiadott regénye — *Budapesti szerelmesek* — a címéhez híven — igazi budapesti könyv. A város olyan jelentős szerepet játszik benne, mint kevés magyar író Pesten játszódó regényében. Amint *Szávai Nándor* megjegyezte utószavában: „... a regény kerete Budapest külső negyedének képe: egy Budapesté, amelyet a budapestiek sem ismernek eléggé”. Valóban, Gachot érzékletesen mélabús képet fest a Terézvárosról, a Városligetről, a Tisza Kálmán térről, a Keletiről, s szinte egyetlen lapja sincs, amelyen ne tűnne fel fővárosunk valamelyik utcanéve.

A háború előtt huzamosabb ideig élt nálunk az a *Marcel Jean*, aki a Goldbergergyárban dolgozott textilrajzolóként. A szürrealista mozgalom derékhadához tartozó költő és festő *Radnóti Miklóssal* és *Vas Istvánnal*, de főleg *Mezei Árpáddal* barátkozott, akivel később több francia könyvet írt. 1942-ben nálunk jelent meg *Mnésiques* (Álomnyomok) című költői műve; itt vészelté át a háborút is, s közben Mezeivel együtt *Lautréamont*-nak, az 1870-es párizsi ostrom alatt elhunyt zseniális ifjú titánnak a munkásságát tanulmányozta.

Ami még az írókat illeti: a két háború között több híres szerző jött ide (*Dorgelés*, *J. Ro-*

mains, *Farrère*, *Maritain*, *Valéry*) különféle konferenciákra. Nyilatkoztak, előadtak, de fővárosunkról nem írtak. Még sűrűbben jöttek az első világháború előtt, mikor az Andrássy út 95. szám alatt működött a Francia Irodalmi Társaság, *De Fontenay* vikomt francia főkonzul védnöksége és *nemeskéri Kiss Pál* — Kossuth ezredes barátjának a fia — elnökelete alatt. E társaság adta ki a *Revue de Hongrie-t*, francia nyelvtanfolyamot szervezett, párizsi ösztöndíjakat osztott, kirándulásokat rendezett. Meghívására ide látogattak *Des Granges* és *Lichtenberger* irodalomtörténészek, valamint többek közt a nagy hírű *Georges Dumas* elmeorvos, akinek a háború után a párizsi Szent Anna-kórház-beli előadásait *Politzer* és *Illyés* hallgatta.

A francia regényírók tehát meglehetősen mostohán bántak Budapesttel, néhány útleírás azonban érdemben foglalkozik fővárosunkkal. *Bertrandon de la Brocquière* lovag a Szentföldről visszatérve 1433-ban érkezett Pest-Budára, s azt tapasztalta, hogy sok francia él itt. Nem is nagyon lepte meg a dolog, mert még hitt a régi legendában, amely szerint Aquincum nem más, mint a legendás Sicambria, melyet a franciák Trójából jött ősei alapítottak. A derék lovag „*elég jó mezei városnak*” mondja Pestet, s Budán már megcsodálhatta Zsigmond palotáját meg a „*roppant szép meleg fürdőket*”. Ízelt neki a Buda környéki fehér borocska. Pesten egyébként hat-nyolc francia familiát lelt. Állítólag egy magas tornyot építettek, amely a Dunát átölélő láncot tartotta. *Pierre Choque* — a második látogató — királyi hírnök, Mátyás halála után tizenkét évvel jött ide, s még láthatta az udvar kihúnyó fényeit. Ő is készpénznek veszi, hogy Óbudán hajdan a sicambriai ősfrenciák laktak. Különösen imponált neki a széles Duna, s ellátogatott a szarvasban, őzben, vadnyúlban gazdag Csepel-szigetre is. Azután 1553-ban egy báró

APPEL

aux

Français.

Les citoyens français résidant à Pesth ont obtenu de Mr. le Président du Conseil des Ministres l'honneur de former un corps particulier de Volontaires, qui portera à la fois les couleurs françaises et hongroises. Ils seront armés et équipés par le gouvernement hongrois et seront commandés par M Lafite, ancien marin, chez lequel ils sont priés de s'inscrire: Léopoldstadt, rue des trois couronnes No. 139.

L'uniforme sera celui de la garde nationale de Paris.

Tous les Français entendront cet appel que leur adressent des compatriotes: ils sentiront que le drapeau de la République doit se montrer dans la lutte qui se prépare et que c'est la France qui combat partout où combat la liberté.

Pesth le 18 Sept. 1848

Élysée et École Nationale

Laffite
önkénteseket
toborzó,
1848-as
Pesten
nyomatott
plakátja.
Csigó László
reprodukciója

De Busbecq nevű utazó írta le a török dúlta Budát, a romba dőlt palotákat, ahol a megszállók tanyáznak, s ahol az emeleteken patkányok szaladgálnak. Egy másik francia 1686-ban, közvetlenül a visszafoglalás előtt írja le Budát, s megjegyzi, hogy „majdnem csak szpáhik meg janicsárok lakják”. Több mint száz évvel később, 1791-ben járt itt Salaberry gróf, s így vélekedett: „A budai vár elég szép, de a város épp olyan rút, mint amilyen drága”. Szerinte „Pest több érdekességgel bír, mint Buda”. F. S. Beaudant, a kiváló természetű 1818-ban látogat ide, s beszámol a fel lendülő Pestről, „amely Európa nagyvárosaival vetekedik”, „mindenütt megkezdett építkezésekkel találkozunk”. Látogatónk dicséri a Szépítési Bizottmány városrendezői munkáját, méltatja a budai kilátást, s megvallja, hogy Pest élénksége, sőt az építőkövek minősége a párizsira emlékezteti. Édouard Thou-

venel, a későbbi külügyér és 48-as párizsi számkivetettjeink istápolója, a forradalom előtt tíz évvel kereste fel fővárosunkat. Pest fekvését, rakpartjait a bordeaux-iakhoz hasonlítja, megcsodálja a sok szép teret meg a ragyogó üzleteket, pedig csak két hónappal a szörnyű 1838-as árvíz után érkezett.

A század végén, a magyar-francia barátság aranykorában, sok francia személyiség fordult meg nálunk. Az újságírók általában nagyon lelkesen számoltak be a látottakról. Könyvekben ennek alig akad nyoma, de leg-lelkesebb barátunk, Madame Adam, Kossuth csodálója, Irányi és Türr barátja, *A magyarok hazája* című művében elragadtatással ír 1884-es útjáról, kivált a Lánchídról, amely „merészebb mindennél, amit csak elképzelhetünk”. A Margitszigetet — amelynek kapcsán egy Petőfi-strófát idéz — a monacói hercegséghez hasonlítja.

Vajon hány francia élt itt? A virágzó középkori királyi kapcsolatok idején sok főúr és udvarhölgy kísérté el a francia királylányokat, akiket magyar uralkodók vettek feleségül. S mint láttuk, egyszerű kőművesek is jöttek, no meg persze sok-sok szerzetes. Ez utóbbiak főleg vidéken telepedtek le. A fővárosban inkább a nyelvmesterek éltek (róluk még szólok).

A múlt század kilencvenes éveinek elején a statisztika 221 franciát tartott számon, de egy évtized múlva már 766-an voltak. 1892-ben 11 386 külföldi járt a fővárosunkban, javarészt németek, balkániak és franciák. Szép számmal érkeztek francia turisták, részükre megjelent egy francia nyelvű képes úti kalauz is, amelynek olyan munkatársai voltak, mint Jókai meg Pulszky. Ebből tudtam meg egyébként, hogy a híres Angol Királynő-

APPEL

aux

Français.

Les citoyens français résidant à Pesth ont obtenu de Mr. le Président du Conseil des Ministres l'honneur de former un corps particulier de Volontaires, qui portera à la fois les couleurs françaises et hongroises. Ils seront armés et équipés par le gouvernement hongrois et seront commandés par M Lafite, ancien marin, chez lequel ils sont priés de s'inscrire: Léopoldstadt, rue des trois couronnes No. 139.

L'uniforme sera celui de la garde nationale de Paris.

Tous les Français entendront cet appel que leur adressent des compatriotes: ils sentiront que le drapeau de la République doit se montrer dans la lutte qui se prépare et que c'est la France qui combat partout où combat la liberté.

Pesth le 18 Sept. 1848.

Ölyvnyomó Eszterlék Budapest

Laffite
önkénteseket
toborzó,
1848-as
Pesten
nyomatott
plakátja.
Csigó László
reprodukciója

De Busbecq nevű utazó írta le a török dúlta Budát, a romba dőlt palotákat, ahol a megszállók tanyáznak, s ahol az emeleteken patkányok szaladgálnak. Egy másik francia 1686-ban, közvetlenül a visszafoglalás előtt írja le Budát, s megjegyzi, hogy „majdnem csak szpáhik meg janicsárok lakják”. Több mint száz évvel később, 1791-ben járt itt Salaberry gróf, s így vélekedett: „A budai vár elég szép, de a város épp olyan rüt, mint amilyen drága”. Szerinte „Pest több érdekességgel bír, mint Buda”. F. S. Beudant, a kiváló természetű 1818-ban látogat ide, s beszámol a felendülő Pestről, „amely Európa nagyvárosai-*val vetekedik*”, „mindenütt megkezdett építkezésekkel találkozunk”. Látogatónk dicséri a Szépitési Bizottmány városrendezői munkáját, méltatja a budai kilátást, s megvallja, hogy Pest élénksége, sőt az építőkövek minősége a párizsira emlékezteti. Édouard Thou-

venel, a későbbi külügyér és 48-as párizsi számkivetettjeink istápolója, a forradalom előtt tíz évvel kereste fel fővárosunkat. Pest fekvését, rakpartjait a bordeaux-iakhoz hasonlítja, megcsodálja a sok szép teret meg a ragyogó üzleteket, pedig csak két hónappal a szörnyű 1838-as árvíz után érkezett.

A század végén, a magyar-francia barátság aranykorában, sok francia személyiség fordult meg nálunk. Az újságírók általában nagyon lelkesen számoltak be a látottakról. Könyvekben ennek alig akad nyoma, de leg-lelkesebb barátunk, Madame Adam, Kossuth csodálója, Irányi és Türr barátja, *A magyarok hazája* című művében elragadtatással ír 1884-es útjáról, kivált a Lánchídról, amely „merészebb mindennél, amit csak elképzeltünk”. A Margitszigetet — amelynek kapcsán egy Petőfi-strófát idéz — a monacói hercegséghez hasonlítja.

Vajon hány francia élt itt? A virágzó középkori királyi kapcsolatok idején sok főúr és udvarhölgy kísérte el a francia királylányokat, akiket magyar uralkodók vettek feleségül. S mint láttuk, egyszerű kőművesek is jöttek, no meg persze sok-sok szerzetes. Ez utóbbiak főleg vidéken telepedtek le. A fővárosban inkább a nyelvmesterek éltek (róluk még szólok).

A múlt század kilencvenes éveinek elején a statisztika 221 franciát tartott számon, de egy évtized múlva már 766-an voltak. 1892-ben 11 386 külföldi járt a fővárosunkban, javarészt németek, balkániak és franciák. Szép számmal érkeztek francia turisták, részükre megjelent egy francia nyelvű képes úti kalauz is, amelynek olyan munkatársai voltak, mint Jókai meg Pulszky. Ebből tudtam meg egyébként, hogy a híres Angol Királynő-

Andrassy út (Népköztársaság útja) 95., itt működött a Francia Kör

Nádor (Münnich Ferenc) utca 20., Liszt egyik budapesti lakhelye
Bajomi András felvételei

zonyos *Voisard* nevű szerzetes): lö sato. Hogy milyen méreteket öltött a franciáskodás, mi sem jellemzi jobban, mint a *Marseillaise*-t zseniálisan fordító *Verseghy A' szerelem gyermeke* című színműve (1792), amelyben egy gróf így beszél: „*Pardonnez, mon Colonel! Én fel keltem magamat, minyárt hat óra ütött utána; de az én homme de Chambre egy betiset tsinált, melly engem' kétségbe ejt; egy kár, mellyet pour le moment kipótolni semmiképp' lehetséges.*”

A francia szellem jelenléte nagymértékben kötődik a színházakhoz is, amelyek sok — igaz, nem mindig becses — párizsi csemeget tartottak műsorukon. S voltak itt művészek is — igaz, csak vendégszereplőként. Például a nagy *Rachel*, akit *Tóth Lőrinc*, *Jámbor Pál*, *Egressy Gábor* versei és cikkei dicsőítettek, s akiről *Benedek Marcell* értekezett, és 1851-ben az *Adrienne Lecouvreur*ben lépett fel nálunk. A másik nagy tragika, *Sarah Bernhardt*, akit 1923-ban a Nyugatban *Jászai* parentált el, ötször vendégszerepelt Pesten. *Yvette Guilbert*, a legendás montmartre-i énekesnő, akinek itteni sikereiről *Ady* is beszámolt („minden száma egyetienül pompás”), 1923-ban járt itt negyedszer és utoljára (erről *Bálint Lajos* írt a *Művészbemutatóban*). Hosszú lenne felsorolni a még napjainkban is idelátogató művészeket és művésznőket (például *Marie Bell*), de azt még hadd tegyem hozzá, hogy a *Comédie-Française* 1940 tavaszán, a háború ellenére, látogatott el hozzánk először.

Ami a mozit illeti, a harmincas évek elején *Fejős Pál* több francia—magyar filmet forgatott nálunk, például az 1932-es *Tavaszi*

záport Annabellával. Ez a koprodukció megint divatba jött: az utóbbi években olyan nagy rendező dolgozott itt hónapokig, mint *Jean Delannoy*, mégpedig olyan kiváló színésszel, mint *Georges Wilson*.

A muzsika terén sokáig a magyar—francia zseni, *Liszt* jelentette az összekötő hidat. A múlt század hetvenes éveiben a Nádor utca 20. számú házban lakott, s a szomszéd *Continental*ba járt étkezni, ahol egy orosz származású hölgy-tanítványa féltékenységből fegyvert fogott rá, de — amint *Hatvany* meséli a *Beszélő házakban* — „*a pisztolyt időben kicsavarták remegő kezéből*”. Nagy francia zenész, tudtommal, nem élt itt huzamosabban, de az olyan, már-már díszmagyarnak számító, mint *Jeanne-Marie Darré*, szorgalmasan járnak hozzánk vendégszerepelni. Persze francia származású művésznök nem egy akadt, s most is van *Leblanc Győző* személyében.

Bár nem vagyok közgazdász, hadd zárajam a gondolatort az iparral és a tőkével! Azzal a megjegyzéssel, hogy *Sóter Magyar—francia kapcsolatok* című alapvető művét (1946) egy gazdaságtörténeti fejezet egészíti ki (*Ségner Andrea* írta). 1848-ban a honvédegyenruhákkal egy *Malvieux* nevű francia nagykereskedő foglalkozott. Mindenki tudja, hogy *Gustave Eiffel* építette a Nyugati pályaudvart (1875), azt azonban már kevesebben, hogy a *Margit-híd* a párizsi *Gouin* cég terve szerint épült. A századfordulón jelentős volt a francia tőke behatolása, főleg a hitelintéze-

tekbe meg a biztosító társaságokba (*Foncière!*), de a francia jelenlét nem hanyagolható el a textilgyártás terén sem (*Paul Giraud*, aki később a *De Gaulle*-bizottság elnöke lett; *Dewawrin*), valamint az élelmiszeriparban (a libamájás *Ernest Giraud* és *Gerbaud*, a cukrász). Nagy szerepet játszott a hazai papírgyártásban *Moiret Gusztáv* (1890—1956), akinek a dédapja *Napoleon* vitézeként került kalandos körülmények közt hazánkba. Az apja kezdte szerényen a gyártást a *Bakáts-udvarban* (a *Közraktár* utca és a *Lónyai* utca sarkán), fia pedig már ötven munkással dolgozott. *Ödön* nevű bátyja egyébként (1883—1966) jónevű szobrász volt, leánya, *Margit*, jeles iparművész. Olyan franciák is akadtak, akik házat vásároltak: *Cartier*, a híres ékszerész — (a cég ma is fennáll) —, egy *Almásy grófnő* férje, vette meg azt a *Verbőczy* utca 13. számú egyemeletes házat a *Várban*, ahol *Tóth Árpád* lakott.

Nos, itt abbahagyom: ki-ki megtoldhatja, kiegészítheti vázlatos krónikámat, hiszen nem beszéltem a budapesti francia sajtóról, nem említettem a múlt század végi *Francia Kör*t, s akár az egészségügyről is lehetne külön cikket írni (*dr. Chatel!*). Elég a telefonkönyvben sorakozó *Dubois*-kra, *Champion*-kra, *Chaponok*-ra, *Bertinek*-re gondolni, hogy meggyőződünk: habár *Párizs* varázsához és magyarsűrűs *Bakonyához* képest *Budapest* „franciasága” nem jelentős, így is megírhatná valaki „*A francia Budapest*” című könyvet.